

Szentgyörgyi Rudolf

Név, anyanyelv, identitás összefüggései a középmagyar kor boszorkánypereinek tükrében*

1. A magyarság korai történetének kutatásában kiemelkedő szerepet töltenek be a nyelv- és névtörténeti vizsgálatok. Időben minél távolabbra tekintünk vissza, annál inkább felértékelődik e vizsgálatok jelentősége (vö. HOFFMANN 2007a: 61). Ennek elsődleges oka, hogy mind mennyiségileg, mind típusait tekintve egyre kevesebb forrás áll rendelkezésünkre. A különféle történeti diszciplínák kutatói igyekeznek tehát e forrásokat a lehető legtöbb szempontból „vallatorra fogni”.

A magyarság Kárpát-medencében való megtelepedése utáni időszakra vonatkozóan több ízben is történt — részint nyelvészeti, részint történelemtudományi indíttatású — kísérlet helynév-etimológiai alapú etnikai rekonstrukcióra. MELICH JÁNOS (1925–1929), majd KNEZSA ISTVÁN (1938; nyomán SZABÓ ISTVÁN 1941; lásd még KNEZSA 1943–1944) átfogó kutatásai után újabban KRISTÓ GYULA (2000, 2003) vállalkozott hasonló feladatra. A névetimológiai vizsgálatok kétségkívül nélkülözhetetlenek, hiszen lehetővé teszik, hogy magával a névvel közvetlen kapcsolatba hozzuk a név megalkotóját, illetőleg a névadó közösséget. Mindazonáltal egy átfogó etnikai rekonstrukcióra irányuló kutatásban a helynév-etimológia (mely egyébiránt már önmagában is számos módszertani kérdést vet fel) fontos, de messzemenően nem az egyetlen érvényesítendő kutatói szempont, amint erre — a korábbiak árnyalásával, illetve újabbak felvetésével — utóbb HOFFMANN ISTVÁN mutatott rá (2007b).

A későbbi korok vonatkozásában a források számának gyarapodása, illetve típusaik növekvő változatossága immár lehetővé teszi a személynevek bevonását is a vizsgálatokba. Személynevek alapján történő etnikai rekonstrukciót célzó, átfogó jellegű kutatások elsősorban a középmagyar kor vonatkozásában történtek. A 17. század derekának magyar–szlovák nyelvhatárát DÁVID ZOLTÁN — BLASKOVICS JÓZSEF kutatásait (1989; lásd még BLASKOVICS 1993) felhasználva — az Érsekújvári ejálet 1664-es török összeírásainak (deftereinek) személynévanyaga alapján rekonstruálta (DÁVID 1993). Ugyanő 16. és 17. századi

* A publikáció elkészítését a TÁMOP 4.2.1/B-09/1/KMR-2010-0003 számú projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

dézsmajegyzékek névanyaga alapján vázolta fel Sáros vármegye magyar települései, illetve magyar lakossága teljes pusztulásának stációit (DÁVID 1995; a kérdéshez lásd korábban KNEZSA 1941). Hasonló, személynévanyag alapján végzett etnikai vizsgálatokra lásd még PETRI 1901–1904, 1: 167–73; TAGÁNYI–RÉTHY–POKOLY 1901–1905, 1: 82, 92; stb., illetőleg N. FODOR 2008: 190–3.

Az ómagyar korra vonatkozóan csupán helyi jellegű vizsgálatok, illetve következtetések láttak napvilágot (vö. pl. JAKÓ 1940: 39, 75–6 stb.; PETRI 1901–1904, 1: 152). Legutóbb N. FODOR JÁNOS (2008: 188–90), illetve SLÍZ MARIANN (2011: 44–6) mérlegeli az ómagyar nevek viselőinek etnikai meghatározhatóságát és világít rá ennek módszertani nehézségeire.

A családnevek kialakulása után, immár a középmagyar korban az efféle megközelítés módszere látszólag egyszerű. Az erre irányuló vizsgálatok abból az előfeltevésből indulnak ki, hogy a „magyar típusú” név magyar identitásra, az ettől eltérő, a konkrét vizsgálat során szóba jöhető (német, szlovák, román stb.) személynév-típus pedig a vonatkozó egyéb identitásra utal. Mindazonáltal akár a személynévek, akár az identitás felől közelítjük a kérdést, nem kevés problémával kell szembenéznünk.

Középmagyar kori forrásaink között különösen is figyelemre méltók a 16–18. századi boszorkányperek. A személynéveknek a dokumentumokban történő említésén túl ugyanis a perek résztvevői a tanúvallomások során megszólalnak, esetenként utalnak egymás nemzeti hovatartozására, avagy nem tudatosan közölt szubjektív nyelvi adatokkal mutatnak rá egymás nyelvhasználatára. Mindezek az információk a személynév alapján feltételezett nyelvi-etnikai besorolás ellenőrző funkcióiként is működhetnek.

Az alábbiakban azt kívánom vizsgálni, hogy a név(típus) alapú etnikai besorolást mennyiben támogatják a rendelkezésre álló ellenőrző adatok, azaz milyen mértékben megbízhatók a személynév alapú etnikai rekonstrukciók. Korpuszom a Balassi Kiadónál 1997 és 2010 között megjelent „A magyarországi boszorkányság forrásai” négy kötetének (MBF. 1–4.), továbbá a külön kötetben megjelent „Nagybányai boszorkányperek” (NB.) illetve a „Segesvári boszorkányperek” (SB.) peranyaga.

2. A vizsgálatokat igen megnehezíti, hogy gyakran nem magától értetődő, milyen típusú név áll előttünk. Ennek megállapítása ráadásul nem kevés módszertani kérdést is felvet. Ami azonban bizonyosnak tűnik: az etnikumhoz köthető névtípus meghatározása egyetlen kritérium alapján nem lehetséges, több (olykor egymásnak feszülő) szempont együttes, komplex alkalmazása, illetve mérlegelése szükséges.

2.1. Fontos szempontként kínálkozik mindenekelőtt a családnév és a keresztnév (a terminológiai problémához lásd SLÍZ 2010) sorrendje. Köztudomású ugyanis, hogy a magyaron kívül minden egyéb vizsgálható és vizsgálandó nyelv esetében a névsorrend fordított. Nehézséget jelenthet azonban, ha egy név nem

szerepel az adott iratban — mintegy kontrollként — anyanyelvi szövegbe ágyazva, a latin névhasználat ugyanis megfordítja a sorrendet.

Olykor előfordul, hogy maga a tanúvallomást tevő fordítja meg saját névhasználati szokásának megfelelően valamely más nemzetiségű személy nevének sorrendjét, de arra is találunk példát, hogy egy-egy írnok zavarodik bele a különböző névsorrendek problematikájába.

Esetenként a személynév után álló foglalkozás megnevezése családnévnek tűnhet (a foglalkozásnévi eredetű családnév használatára lásd pl. *Ács Ferencné, Bányász Mihályné, Gombkötő Jánosné*, MBF. 4: 53), a férj foglalkozásához kapcsolt asszonynévképző pedig látszólag nem magyar névi sorrendet eredményez: *Gáll Kovácsné* (MBF. 4: 53), *György Kovácsné, Pál Kovácsné* (MBF. 4: 61–72). A foglalkozásnév ilyenét használatára lásd még: *Christof Vargáné ~ Christofné* (MBF. 1: 223–9), *Némethi György Kovácsné* (MBF. 1: 377–9). (Ezzel szemben az asszonyok saját foglalkozására utalva az asszonynévképző a családnévhez kapcsolódik, lásd pl. *Bojkáné borhordó*, MBF. 4: 53.)

Az sem kizárt, hogy a nyelvváltással nem jár együtt a névváltás (lásd pl. a szlovák anyanyelvű *Felix Magyarbely*, MBF. 2: 445), sőt esetenként a névsorrend sem feltétlenül cserélődik fel (mint pl. *Görög Magda* szlovák anyanyelvű vádlott esetében, MBF. 2: 419–23, 463).

2.2. Számos esetben biztos vonatkozási pont a nevek (jelesül a családnevek) etimológiája. Egyes névtípusoknál különösen is kiemelkedő szerephez juthat, például a foglalkozásnevek esetében, tekintve, hogy a névvel együtt gyakran a foglalkozás is öröklődik. Mindazonáltal e szempont alkalmazása is bizonyos óvatosságot kíván. A családnév (etnikai különbségek esetén) közvetlenül még a névadás utáni időszakra vonatkozóan sem feltétlenül a név viselőjének, gyakran a (befogadó) névadó közösségnek a nyelviségére utal. (Megjegyezzük, hogy ez esetenként az általunk vizsgált idősokra is érvényes lehet, hiszen ekkor még jócskán keletkeznek családnevek, amint később utalni is fogunk rá.) Ennek jegyében a névadó közösség akár olyan közszei eredetű névvel is felruházhatja a megnevezni kívánt személyt, amely közsze a névviselő saját anyanyelvének nem eleme. Vannak továbbá több nép névhasználatában is megjelenő nevek, melyek párhuzamos megléte nem közvetlen névátvételre, hanem közszei kölcsönzésre vezethető vissza. Ekként szláv (szlovák) > magyar közszei kölcsönzésre mennek vissza pl. a szlk. *Karas* ~ m. *Kárász*, a szlk. *Kováč* ~ m. *Kovács* (stb.) párosítható családnevek (ti. *kárász* < szlk. *karas*, *kovács* < szlk. *kováč*), míg fordított irányú, magyar > szlovák közszei kölcsönzés a végső forrása a *Bojtár, Gazda, Juhász ~ Juhas, Kocsis ~ Kočis* stb. magyar–szlovák családnév-párhuzamoknak (lásd KNIE-ZSA nyomán VÖRÖS 2006: 53). Végül egy-egy ilyen etimonú név megőrződhet viselőjének, illetve leszármazottainak (anya)nyelvcseréje után is. (Részint ez utóbbi csoportba tartozó nevek cserélődnek le a spontán névváltozás, illetőleg a majdani tudatos névváltoztatás során; vö. FARKAS 2009a: 34–6, 2009b: 20–1.)

2.3. Fontos kritérium lehet a családnevek létrejöttében közreműködő, helynevekhez és személynevekhez járuló képzők és utótagok nyelvi azonosíthatósága. E szempont szemléltetésére az alábbiakban szlovák és magyar — jórészt párhuzamos — áttekintést adunk. (A teljes vizsgálat természetesen megkívánja a további nyelvek — elsősorban a német és a román — bevonását is.)

Helynevekhez kapcsolódik (elsősorban nemesek esetén) a birtok, illetőleg (jellemzően a nem nemesek körében) a származás helyére utaló magyar *-i*, illetőleg a régi szlovák *-ský/-ská, -cký/-cká, -jan, -en*, majd a későbbi *-ák, -ec, -čaň* (< *-ec + -jan*) képző. Személynevekhez csatlakozhat a magyar birtokjelre visszavezethető *-a ~ -e ~ -i* alakú, illetve a szlovák férfinevekhez járuló *-ov* (> *-ovič, -ovie, -oviech, -ových* stb.), továbbá a szlovák női nevekhez (a régiségben a nőnemen használatos férfinevekhez is) kapcsolódó *-in* patronimikonképző. Ide tartozik az ugyancsak valakitől (egyenes ági) származást kifejező magyar *-fi*, illetőleg a magyar nyelvi kontaktushatásra létrejött szlovák *-syn* utótag. Megemlítendő végül a magyar *-né*, illetve a szlovák *-ova* asszonynévképző, továbbá a ritkábban előforduló szlovák *-in* férjnévképző (gyakrabban anya–fia kapcsolatot fejez ki, lásd fentebb). Mindezekről részletesebben lásd VÖRÖS 2006.

A nevek nyelvi elkülönítésére természetesen önmagában ez a szempont sem alkalmas. Nem csupán a „nyelvi névköltöztetés”, de olykor az alkalmi névfordítás okán sem. Ez utóbbira egyetlen kiragadott példaként álljon itt a szlovák anyanyelvű *Wrablova* neve, akit a magyar nyelvű periratok egy része *Wrablóné* néven említ (MBF. 2: 341–50).

2.4. A felvázolt szempontok szerencsés esetben erősítik egymást. Így például tisztán „magyar típusú” névalakulatnak nevezhetnénk a magyar közsói eredetre visszavezethető, magyar toldalékolású, illetve utótagú családnévvel alkotott, családnév + keresztnév sorrendű személyneveket. E kritériumok ugyanakkor egymás ellen is hathatnak. A nevek nyelvi vizsgálata során egyfelől célszerű mérlegelni az egyes jellemzők súlyát (pl. a névsorrend általában erősebb kritérium, mint az etimológia), másfelől éppen ezekben az esetekben értékelődnek fel különösen is a tanúvallomások szövegéből nyerhető egyéb információk.

3. E témakörben feltétlenül szólnunk kell a nagyszámú, mind a magyar, mind a más nyelvű névanyagra jellemző etnikumjelölő családnevekről. Amint számos kutatás igazolta, éppen az etnikumjelölő nevek alkalmasak legkevésbé az etnikum biztos megállapítására.

Egyfelől: minél inkább távolodunk időben a névadás eseményétől, a név állandósága, az identitás lehetséges mobilitása okán annál kisebb az esélye annak, hogy a családnév valós etnikumot jelöl. Egyetlen kiragadott példa: egy 1743–1744-ben lefolytatott eljárás egyik vádlottja, *Görög Magda* asszony esetében az kérdéses lehet, hogy magyar vagy szlovák etnikumú személynek tekinthető-e, ami viszont egészen bizonyos: nem görög.

Másfelől: már a névadás pillanatában sem feltétlenül jelöl etnikai hovatartozást az etnikumjelölő (család)név. A névadás folyamatában elegendő motivációnak bizonyulhatott, ha a névadás alanya viseletét, ruházkodását, valamilyen szokását stb. tekintve hasonlított az adott nép „prototipikus” képviselőire, esetleg beszélte nyelvét, több-kevesebb ideig tartózkodott az adott országban, avagy csupán arról a vidékről, annak szomszédságából érkezett (vö. CsnE. *Cseh, Görög, Horvát, Lengyel, Magyar, Német, Oláh, Olasz, Orosz, Polyák, Rácz, Rusznyák, Tatár, Tóth, Török*). Ekként e nevek etnikumjelölői funkciója mellett feltétlenül számolnunk kell egyszerű ragadványnevekként való alkalmazásukkal is (vö. a mai *skót* 'fukar, fösvény (ember)', ÉKsz.²), melyekből ez idő tájt még jócskán válhatott családnév.

Tudomásunk van arról is, hogy a dézsmaösszeírásokban egész zsellérfalvak szerepelnek azonos etnikumjelölő családnévvvel (a családnévi funkció ez esetben erőteljesen megkérdőjelezhető): *Polyák, Lengyel, Tóth, Rusznyák, Orosz*. Ezeket a neveket feltehetően a magyar ajkú összeírók adták a családnévvvel nem rendelkező, vélhetően frissen betelepült jövevényeknek (vö. DÁVID 1995: 147). Ugyanakkor ezekben az esetekben még az is kérdéses, hogy ténylegesen homogén etnikumú településekről van-e szó.

4. Ha vizsgálatunkban az identitás felől közelítünk, szintén nem kevés kérdés merül fel. Nem könnyű ugyanis meghatározni korszakunkra vonatkozóan az etnikum–identitás–anyanyelv kapcsolatát. Az kevésbé vitatható, hogy a mai fogalmi kapcsolatokat a középmagyar korra anakronisztikusan visszavetíteni nemigen látszik célravezetőnek. (A mai értelemben vett nemzeti identitástudat például az adott korszak felfogása szerint kevésbé fontos tényező, mint az ún. hungarustudat.)

A nemzeti identitás a korszakban leginkább a nyelvhasználaton, illetve az anyanyelv megállapításán keresztül tárulhat fel. Ez számos esetben megragadható egyfelől annak figyelembevételével, hogy a vádlottak és a tanúk anyanyelvükön (forrásainkban jellemzően magyarul, németül és szlovákul) tehettek vallomást — ennek a nyelvi ténynek a mából visszatekintve is különleges történeti nyelvpolitikai súlya van —, másfelől a perszövegekben felbukkanó, az anyanyelv-használatra utaló egyéb információk által. A kutatást nehezíti azonban, hogy azokon a területeken, ahol a két-, esetleg többnyelvűség természetes módon volt jelen, a különböző anyanyelvű személyek nyelvileg közvetlen módon érintkeztek egymással. Ennek fényében elvileg az sem teljesen kizárható, hogy különleges esetben egyes tanúk, esetleg vádlottak nem a saját anyanyelvükön vallottak. A többnyelvű periratszövegek tanúsága alapján azonban ez semmiképpen nem lehetett általános jelenség.

A perszövegekben a nemzeti identitás vizsgálatának egy másik lehetősége is feltárulni látszik. A vallomást tevő személyek saját nemzetiségükről jellemzően nem tesznek említést, de egyes, tőlük eltérő etnikumú személyeket gyakran ne-

veznek meg ekként. Kiragadott példával szemléltetve: egy máramarosi persorozatban egymás után találkozunk a (magyar anyanyelvűek által említett) *görög* (MBF. 4: 45), *orosz* (MBF. 4: 47, 48), *német* (MBF. 4: 47, 103), *oláh* (MBF. 4: 76) *cigány* (MBF. 4: 87), *zsidó* (MBF. 4: 87, 90) etnikumjelölő közszókkal. Miközben e megnevezések eredendően valós etnikumra utalnak, közülük egynemelyhez további jelentés is társult. A *zsidó* jellemzően 'kereskedő', a *görög* 'orvos', míg az *oláh* olykor 'keleti keresztény', a *német* pedig 'ellenség'. (Ez utóbbi magyarázata, hogy közvetlenül a Rákóczi-szabadságharc leverése után járunk, 1714-ben.) E „másodlagos” jelentések egy része immár állandósulhatott (pl. a *zsidó*), a szó jelentése alkalmasint el is távolodhatott az etnikumra utaló jelentéstől (pl. *görög*), más esetekben azonban a járulékos jelentés csupán kiegészíti az eredeti, etnikumjelölő funkciót. Az *oláh* például pars pro totoként állhat a *keleti keresztény* helyén („[a cigányok panaszainak kivizsgálása] differáltatott [= elhatalasztatott] az oláhok húsvétja miatt”, MBF. 4: 218). A *német*-ről pedig — amely népvétet látszólag csupán ijesztgetésre alkalmazták: „várd meg, mert rád viszem a németet” (MBF. 4: 47; vö. 103) — kiderül, hogy valóságos személy, hiszen „Fejér Mátyásné Bocskán járt éccaka, az német szállásán” (i. h.).

A név és az etnikum kapcsolatának feltárására látszólag egyszerű megoldást kínál az etnikumjelölő közszókkal megnevezett egyének személynevével történő összevetés. Erre azonban általában nem nyílik lehetőség. Az így említett személyeknek ugyanis rendszerint homályban marad a neve, az etnikumjelölő köznév pedig quasi tulajdonnévi szerepbe kerül, még olyanformán is, hogy a fent hivatkozott dokumentumokban szereplő *orosz* (feltehetően ruszin) nemzetiségű személy feleségét a perirat rendre „az oroszne”-ként említi (MBF. 4: 48). Másutt rendre efféle vallomásrészleteket olvasunk: „Egy alsóapsai oláhot is szabadított meg”, „egy nagy oláh legénytül hallottam” (MBF. 4: 76) stb.

5. Az alábbiakban vizsgáljunk meg néhány példát, melyek — a fent említett „ellenőrző adatok” tükrében — azt hivatottak szemlélteni, hogy csupán a névtípus alapján nem feltétlenül azonosítható egyértelműen a nevezett személy etnikai-nyelvi hovatartozása!

5.1. A vizsgált korszakban a történelmi Magyarország magyarlakta területein (szinte) kizárólag magyar névtípussal találkozunk, magyar nyelvű vallomásokba ágyazva: *Diószegi Andrásné ~ Diószeginé, Baráth János uram, Pattantyus Mihály, Korcsolyás Katalin asszony, Vörös Erzsébet Bosnyák János özvegye* stb. (Révkomárom, MBF. 2: 111–2); *Bede Anna, Benedek Györgyné, Kissebbik Pál Deák uram, Lörincz Jánosné Anna, Barta János lovas puskás* stb. ([Homoród]-Oklánd, MBF. 3: 466–72); stb.

E területeken nem magyar típusú név csupán elvétve fordul elő, pl. *Franciscus Rosenthal ludimagister* 'iskolamester, tanító' in *Hejcze, Maria Voleniczky* (Gönc, MBF. 1: 71, 75). Ez minden bizonnyal a természetes belső migráció számlájára

írható, ugyanakkor e tanúk is — a dokumentumok tanúsága szerint — magyar etnicitással rendelkeznek, de legalábbis nyelvileg asszimilálódtak.

5.2. Németlakta területeken jellemzően német nevekkal találkozunk: *Thomas Kürschner, Georg Zimmermann, Ambrosius Nußbaumer, Gerthruda Hanns Schiffers Uxor* stb. (Segesvár, SB. 43, 47, 128, 139). *Mecher Pulvermacher* uram szintén német nyelven (feltehető anyanyelvén) vall, de elárulja, hogy tud magyarul: a felperest, Dobos Idát magyarul idézi („Sagte Sie zu mir bey meinem Tisch: die Leüt sagen ich sey ein Trudt, de nész [’nézz’] Szememb[e], ha vagyok Boszorkány, vagy nem?”, SB. 101).

De németül vall a magyar típusú nevet viselő *Pál János* uram is (SB. 54), szintén német anyanyelvű *Michael Nadoscher* [olv. *Nádasér*] (SB. 188) vagy *Johannes Schebesch* (SB. 190). A *Báránykuti* családnak pedig minden tagja német: *Martinus Baranjokutti, Tochter Katta, Mart[inus] Baranjokutti juven[is] ’az ifjabb’, Cathar[ina] Mart[inui] Baranjokutti Consors* [az idősebb Martinus felesége]. Azt, hogy anyanyelvükön vallanak, többek között igazolja az írnok által a szavaik közé illesztett számos „salva venia” mentegetőző formula.

A dokumentumokból ugyanakkor kitűnik, hogy a magyar anyanyelvű tanúk magyarul tesznek tanúvallomást. Német nyelvű vallomások sorába illeszkedik pl. a dési *Zabolai Gergely* (SB. 47) vagy *Szekeres Mihály* (SB. 65) magyarul elmondott tanúbizonysága.

A periratokban ugyanakkor arra is találunk példát, hogy a felemlített személy etnicitása (anyanyelve) nem állapítható meg teljes bizonyossággal, pl. *Hans György* (SB. 196), bár német nemzetisége valószínűbbnek tűnik.

5.3. A szlovák (illetve szlovák–magyar kétnyelvű) peranyagokból vizsgáltunk számára legalkalmasabb dokumentumok azok, amelyekben a peres ügy résztvevői maguk mutatkoznak be: nevüket saját névhasználatuk szerint közlik, függetlenül az anyanyelvük megszabta névtípustól. Egy 1743-ban lefolytatott rózsavölgyi (Nagyszombat szomszédságában, 1887-ig *Rosindol*, a periratokban *Rossindel*) per vádlottjai: *Marina Husany Gjura Abdonika* (szlovák névtípus: szlovák névsorrend, a férj neve birtokos esetben), *Anna Chlebowa* (szlovák névtípus: szlovák névsorrend, -ova asszonynévképzővel), *Katerina Basnak* (szlovák névsorrend), *Foelix Magyarbély* (szlovák névsorrend, magyar név), *Görög Magda* (magyar névtípus; férje: *Abonik Jura* [!], MBF. 2: 418; az asszony férje nevét használva is megtartja a magyaros névsorrendet: *Abdoniczka Magda* [!], MBF. 2: 430). Valamennyien szlovák anyanyelvűek: lásd MBF. 2: 443, 445, 461, 462, 463 (a feltehetően magyar írnok által összeállított periratban *Basznak* és *Haszany* névalakok is, MBF. 2: 435). A kihallgatott tanúk között szerepel (latin névsorrend szerint) *Anna Szalaj* (magyar eredetű név), *Stiephanus Hrepelka* (szlovák név) és *Elisabetha Snajder* (német eredetű név): valamennyien szlovák anyanyelvűek (MBF. 452–3). Mindez teljesen egybevágh a korabeli településtörténeti adatokkal.

Figyelemre méltó az 1619-es Szilincsen és Nagyszombatban lefolytatott persorozat egyik vádlottjának neve. A per szilincsi, vagy Szilincsről Nagyszombatba elszármazott szereplői kivétel nélkül magyarok: *Tesky Amdrás*, *Lapos Andrásné Margit asszony*, *Takács Mihályné Dorkó*, *Fejér Istvánné Ilona* stb., közel száz személy. Magyar anyanyelvűek és magyar nevet viselnek a per szilincsi vádlottjai is: *Tóth Györgyné* és *Nagy Balázsné* (MBF. 2: 327–54). Az ügybe belekeveredik egy asszony a szomszédos Modordorfról, akinek a neve a periratokban számos változatban olvasható: *Wrablo*, *Ohrablo*, *Wrablóné*, *Wrablova*, *Bragla*; *Wrablo Adam felesige Katus*, *consors Adami Wrablo* stb. (MBF. 2: 341–50). Neve ugyanazon (magyar nyelvű) periratban egymás után szerepel magyar és szlovák formában: *Wrabloné* ~ *Wrablova* (MBF. 2: 342). Neve alapján nem eldönthető tehát, hogy magyar vagy szlovák anyanyelvű. A bőséges magyar nyelvű dokumentáció, továbbá a szilincsi magyar asszonyokkal való zavartalan nyelvi érintkezése nyomán a magyar anyanyelvűséget feltételeznénk. Ugyanakkor miért fordulna elő neve egy csupa magyar szereplőt felvonultató persorozat dokumentumaiban, szlovák névalakban? Vallomása magyar és szlovák nyelven is fennmaradt (az egyik nyilván a másíkról készült fordítás). A latin keretszövegből ugyanakkor kiderül, hogy a meghallgatások alkalmával („In iure”) a magyar környezetben mozgó asszony magyarul („in Hungaricam lingua”) válaszolt, míg a kínvallatás folyamán („In tortura”) szlovákul („lingua Schlavonica”) vallott (MBF. 2: 342, 348). A tanúk beszámolója szerint a máglyán utolsó szavai ugyancsak szlovákul hangzottak („De tótul monda”, MBF. 2: 334). Mindezek alapján okunk van feltételezni, hogy a magyarul is jól beszélő asszony anyanyelve a szlovák volt. Csupán a névalak alapján tehát ez esetben sem dönthető el a nemzeti hovatarozás.

5.4. A román (oláh) nevek egészen sajátos helyet foglalnak el a dokumentumokban. Román nyelvű perirat ugyanis egyetlen egy sem szerepel az eddig kiadott terjedelmes forrásanyagban, és felbukkanásával sem igen számolhatunk. Ezzel szemben igen sok, román etnikumra utaló névvel találkozunk a perek szövegében, jellemzően főképp a vádlottak között. Példák Torda vármegye pereiből: *Vlad Juvon* kényszerítette feleségét, *Váncsa Máriát* (*Marina*, *Maricza* formában is) a sátánnal való szövetkezésre (MBF. 3: 290–1); bűbájosság és a sátánnal való kereskedés miatt perbe fogták *Alimán Balger*-t (MBF. 3: 291); boszorkánysággal vádolták *Sztán Anutzá*-t (MBF. 2: 292), *Lup Juon* feleségét *Margarétát* (MBF. 3: 293), *Vaszilij Popa*, a marosbogáti görögkatolikus lelkész („ecclesiae Maros Bogattiensis unitae religionis Valachicae pastoris”) özvegyét, *Flora Trutzá*-t (MBF. 3: 296–9) stb. Többnemzetiségű területeken gyakori a nemzetiség említése is, pl. Máramaros: *Sofrony* nevű oláh asszony; *Vlasin Soffron* felesége (MBF. 4: 49, 55).

A román nyelvű tanúvallomások hiánya mindenképpen szembeötlő. Az említett peres ügyekben a vádlottak kihallgatása — erre világosan utalnak forrásaink

— szabályosan megtörtént (vö. pl. MBF. 297), ám azokról sem magyar, sem román nyelvű közvetlen dokumentumok (vallomásokot szó szerint rögzítő jegyzőkönyvek) nem készültek. Ennek okaként több tényező is feltételezhető: talán a korabeli joggyakorlat egy sajátos változatával állunk szemben, vagy a román írásbeliség kialakulatlansága lehet e hiány oka, esetleg a román nyelv korabeli státuszával, illetve az irányában megnyilvánuló attitűddel lehet összefüggésben. Ez a kérdés további kutatásokat igényel.

5.5. A peranyag mennyiségét, illetve a dokumentumokban szereplő, etnikailag azonosítható név adatok nagy számát mérlegelve meg kell állapítanunk, hogy a felvetett, illetve a hasonló bizonytalan, avagy a névtípus alapján feltételezettől eltérő etnicitást rejtő nevek a névanyagnak csupán kisebb részét alkotják. Az adatok többsége esetén a névalak, illetőleg a névhasználat megfelel az anyanyelv által meghatározott nemzeti identitásnak.

6. FARKAS TAMÁSt idézve megállapíthatjuk: „A hosszabb idő óta és folyamatosan az adott területen élő kisebbségek esetében az asszimiláció rendszerint több nemzedéket érintő folyamatot jelentett. Jellemző formájában az anyagi-tárgyi kultúra átvételével kezdődött, a szellemi kultúrával folytatódott, s ehhez kapcsolódott a kétnyelvűség kialakulása, továbbá a nyelvcsere lehetősége. A névhasználatban először a *k e r e s z t n é v d i v a t* változik a domináns környezet hatására. Ezt magyar nyelvi környezetben az európai nyelvekre általában jellemző, keresztnév + családnév típusú *n é v s o r r e n d m e g v á l t o z á s a*, a magyar névhasználatot követő felcserélődése követi. (...) A *c s a l á d n é v* spontán megváltozására még korán sor kerülhet, de esetleges hivatalos megváltoztatása már a névasszimiláció utolsó, legvégső fokát képviseli” (2009a: 33, a kiemelések tőlem: Sz. R.).

Vizsgálataink is rámutatnak, hogy van egy olyan szakasza az asszimilációnak, amikor a nyelvcsere már végbement, névcseré azonban még nem történt. A személynevekből kiinduló etnikai rekonstrukciós vizsgálatok során ezekre az esetekre — amennyiben forrásaink erre lehetőséget kínálnak — érdemes külön is figyelmet fordítanunk.

Összefoglalásként megállapíthatjuk, hogy — a középmagyar korra vonatkozóan — van létjogosultsága és relevanciája a személynév alapú etnikai rekonstrukciós vizsgálatoknak, de csupán nagyszámú adatot felhasználva, mivel egyes kiragadott esetek téves következtetésekhez vezethetnek.

Irodalom

- BLASKOVICS JÓZSEF (1989), *Érsekújvár és vidéke a török hódoltság korában*. Bp.
BLASKOVICS JÓZSEF (1993), *Az újvári ejalet török adóösszeírásai*. Pozsony.
CsnE. = HAJDÚ MIHÁLY, *Családnévek enciklopédiája*. Bp., 2010.
DÁVID ZOLTÁN (1993), *A magyar–szlovák nyelvhatár 1664-ben az Érsekújvári ejalet területén*. Történeti Demográfiai Füzetek 12. sz. Bp. 7–31.

- DÁVID ZOLTÁN (1995), *Sáros vármegye magyar településeinek pusztulása*. Történeti Demográfiai Füzetek 14. sz. Bp. 143–80.
- ÉKsz.² = *Magyar értelmező kéziszótár*. Főszerk. PUSZTAI FERENC. 2., átdolgozott kiadás. Bp., 2003.
- FARKAS TAMÁS (2009a), Családnévrendszer, névhasználat, névváltozás nyelvi-kulturális kontaktushelyzetben. *NÉ.* 31: 27–46.
- FARKAS TAMÁS (2009b), Szempontok, irányok, feladatok és lehetőségek a családnév-változtatások vizsgálatában. In: *A családnév-változtatások történetei időben, térben, társadalomban*. Szerk. FARKAS TAMÁS. Bp. 11–27.
- N. FODOR JÁNOS (2008), Északkelet-Magyarország személyneveinek komplex nyelvi elemzése (1401–1526). Doktori értekezés. Kézirat. Bp.
- HOFFMANN ISTVÁN (2007), A Tihanyi alapítólevél nyelvészeti jelentősége. In: *Tanulmányok a 950 éves Tihanyi alapítólevél tiszteletére*. Szerk. ÉRSZEGI GÉZA. Tihany. 61–6.
- HOFFMANN ISTVÁN (2007b), Nyelvi rekonstrukció — etnikai rekonstrukció. In: *Nyelvi identitás és a nyelv dimenziói. Nyelv, nemzet, identitás III. A VI. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus nyelvészeti előadásai*. Szerk. HOFFMANN ISTVÁN–JUHÁSZ DEZSŐ. Debrecen–Bp. 11–20.
- JAKÓ ZSIGMOND (1940), *Bihar megye a török pusztítás előtt*. Bp.
- KNIEZSA ISTVÁN (1938), Magyarország népei a XI.-ik században. In: *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján*. Szerk. SERÉDI JUSZTIANIÁN. Bp. II, 365–472.
- KNIEZSA ISTVÁN (1941), *Adalékok a magyar-szlovák nyelvhatár történetéhez*. Bp.
- KNIEZSA ISTVÁN (1943–1944), Keletmagyarország helynevei. In: *Magyarok és románok I–II*. Szerk. DEÉR JÓZSEF–GÁLDI LÁSZLÓ. Bp. I, 111–313.
- KRISTÓ GYULA (2000), Magyarország népei Szent István korában. *Századok* 134: 3–44.
- KRISTÓ GYULA (2003), *Nem magyar népek a középkori Magyarországon*. Bp.
- MBF. = *A magyarországi boszorkányság forrásai*. 1. Szerk. BESSENYEI JÓZSEF. Bp., 1997. 2. Szerk. BESSENYEI JÓZSEF. Bp., 2000. 3. Szerk. KISS ANDRÁS–PÁL ANTAL SÁNDOR. Bp., 2002. 4. Szerk. TÓTH G. PÉTER. Bp., 2005.
- MELICH JÁNOS (1925–1929), *A honfoglalás kori Magyarország*. Bp.
- NB. = *Nagybányai boszorkányperek*. Szerk. BALOGH BÉLA. Bp., 2003.
- PETRI MÓR (1901–1904), *Szilágy vármegye monográfiája 1–6*. Zilah.
- SB. = *Segesvári boszorkányperek. Schäßburger Hexenprozesse*. Szerk. HAGENTHURN ENDRE. Bp., 2010.
- SLÍZ MARIANN (2010), A történeti személynév kutatás terminológiájához. *NÉ.* 32: 157–72.
- SLÍZ MARIANN (2011), *Személynévadás az Anjou-korban*. Bp.
- SZABÓ ISTVÁN (1941), *A magyarság életrajza*. Bp.
- TAGÁNYI KÁROLY–RÉTHY LÁSZLÓ–POKOLY JÓZSEF (1901–1905), *Szolnok-Dobokavármegye monográfiája 1–7*. Deés.
- VÖRÖS FERENC (2006), Gondolatok a magyar és a szlovák családnevek összevetéséhez. *NÉ.* 28: 45–54.